

Бојана М. Ласица¹

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет

Катедра за библиотекарство

<https://orcid.org/0009-0005-2071-5753>

СРПСКИ ДУХОВНИ ЧАСОПИСИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ (1918-1941) И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У ВЈЕРСКОМ И НАРОДНОМ ПРОСВЈЕЂИВАЊУ²

Босна и Херцеговина се окончањем Првог свјетског рата нашла у саставу нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У новој држави долази до успостављања јединствене Српске православне цркве 1919. године и до њеног уздицања на степен Патријаршије 1920. године. Донесен је и први Закон о Српској православној цркви 1929. године којим је регулисан њен правни статус. Све значајне догађаје из живота цркве пратила је и публиковала духовна периодика која је подстицала ширење нових савремених идеја за правилан развој духовног живота. У периоду између два свјетска рата на простору Босне и Херцеговине излазили су часописи: *Српска црква* (1919–1920), *Браћинство* (1925–1941) и *Нови источник* (1934–1941). У њима је објављен велики број религиозних текстова у виду чланака, есеја, бесједа, проповиједи, и посланица, али и радова из књижевности, културе, умјетности и филозофије, чији је циљ био да интелектуално и морално уздигну читалачку публику. У раду ћемо се осврнути на споменуте часописе и указати на њихов значај у вјерском и народном просвјеђивању. У недостатку књижевних и образовних часописа они су имали значајну улогу не само у развоју духовног, већ и просвјетног и културног живота у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: српски духовни часописи у БиХ, *Српска црква* (1919–1920), *Братство* (1925–1941), *Нови источник* (1934–1941), вјерско и народно просвјеђивање

1. Друштвено-историјски контекст

Након вишевијековне туђинске и окупаторске власти, Босна и Херцеговина се окончањем Првог свјетског рата нашла у саставу нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У границама нове државе налазиле су се три аутокефалне српске православне цркве: *Београдска*, *Карловачка* и *Црнојорско-јерменска митрополија* и *аутономна српска црква у Босни и Херцеговини* (VESELINOVIĆ 2004: 257). Српска црква у Босни и Херцеговини је имала четири епархије: захумско-херцеговачку, дабробосанску, зворничко-тузланску и бањалучко-бихаћку, са титулама митрополија. На снази је још увијек био споразум из 1880. године по коме је духовни поглавар српске цркве у Босни и Херцеговини био Цариградски патријарх, а епископе је именовао аустријски цар. Према црквеним канонима, српски народ

¹bojana.lasica@ffuis.edu.ba

² Рад је изложен на међународном научном скупу *Наука и стварност*, одржаном 17. маја 2025. године на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву.

који је живио у истој држави требао је да има једну заједничку цркву. У складу са тим, епископи дотадашњих покрајинских цркава су након озбиљних припрема приступили реформи српске цркве, па је већ у мају 1919. године, проглашено „духовно, морално и административно јединство“ свих српских цркава у једну Православну цркву, а 1920. српска црква је уздигнута на степен Патријаршије. У очима цркве Патријаршија није била нова, већ обновљена као директна насљедница средњовијековне цркве под Светим Савом (RADIĆ 1995: 35). Са овим одлукама је била сагласна и држава, која их је верификовала краљевским указима. Краљ Петар I (1903-1921) је у Указу од 30. августа (12. септембра) 1920. године потврдио одлуку Светог архијерејског сабора о подизању аутокефалне уједињене Православне српске цркве на степен и положај Патријаршије. Истичући значај уједињења и успостављања Патријаршије у саопштењу се наводи:

„Српска народна православна црква Светог Саве чувала је народност нашу кроз све векове, а Патријаршија је остала симбол народног јединства чак и онда када се државно јединство распало и од једне постало више српских држава“ (STOJINIĆ, PILIPOVIĆ 2020: 135-136).

Цариградска патријаршија признала је 1922. године уздизање уједињене Српске православне цркве на степен Патријаршије и присаједињење епархија које су раније биле под јурисдикцијом Цариграда, међу њима и четири епархије на територији Босне и Херцеговине (SLIJEPRČEVIĆ 1991: 559-600).

Успостављање јединства Српске православне цркве 1919. године и њено уздизање на степен Патријаршије 1920. године представљају најзначајније догађаје у историји српске цркве у периоду између два свјетска рата. У овом периоду донесен је и први Закон о Српској православној цркви 1929. године којим је регулисан правни статус цркве. Овим Законом потврђено је право цркве да самостално управља својим пословима и да их уређује, као и да управља и слободно располаже црквеном имовином, фондовима, задужбинама, док је држава имала право да врши надзор над истим (ŠOLJEVIĆ 2025: 221).

Врховни поглавари српске православне цркве у међуратном периоду су били патријарси: Димитрије Павловић (1920-1930), Варнава Росић (1930-1937) и др Гаврило Дожић (1938-1950). Они су дали немјерљив допринос у успостављању духовног јединства српског народа и преуређењу црквеног живота у складу са потребама у новој јужнословенској држави.

Све значајне догађаје из живота цркве пратила је и публиковала духовна периодика која је подстицала ширење нових савремених идеја за правилан развој духовног живота. Излазила је широм Југославије, а уређивали су је истакнути стручњаци из области теологије. У духовним часописима су обрађиване и представљене актуелне теме из живота цркве, улога цркве у савременим збивањима, оправданост вјеровања у свијету достигнућа савремене науке, улога цркве кроз историју, богато културно наслеђе, прилози из пастирског живота и слично. Поред религијског, духовна периодика је имала изузетан значај и у народном просвјетивању, објављујући различите културне прилоге и морално-поучне приче као добре примјере које би читаоци слиједили и поистовјетљивали се са њима. То посебно долази до изражаја у оним срединама гдје књижевни, просвјетни и обра-

зовни часописи нису постојали, па им је ова периодика попуњавала ту празнину. Црква је веома рано уочила значај штампе у вјерском и народном просвјећивању сматрајући да она „има у себи нечега дожанског, јер служи нечему дожанском у свету – најлепшој одлици његовој: мисли и говору“ (CISARŽ 1986: 19). Због тога није чудно што су управо прве штампане књиге код нас, а и у свијету, биле богослужбеног карактера. Истичући огромну важност коју црквена штампа има у модерном друштву, Бранко А. Цисарж осим васпитног истиче и апологетски задатак: „Када је у питању одбрана верске идеологије од напада споља, онда је верска штампа незаменљиви апологет“ (1970: 141). У раду Бранка Цисаржа „Библиографски преглед црквене периодике“, који обухвата период између два свјетска рата, проналазимо 38 наслова часописа на територији Српске православне цркве (1970: 141-156). Пописом нису обухваћени листови који су излазили повремено, уз неке вјерске празнике, по један или два броја, као ни календари који припадају овој врсти библиотечке грађе, јер то захтијева знатно обимније истраживање. Пописани часописи су поредани хронолошки, по годинама излажења и садрже основне податке за идентификацију публикације са кратким резимеима библиографа. На територији Босне и Херцеговине у међуратном периоду покренута су три духовна часописа: *Српска црква* (1919-1920), *Брајсѣиво* (1925-1941) и *Нови источник* (1934-1941), док је *Вијесник*³ (1917-1921) наставио своје излажење започето раније. Наведени часописи су излазили у Сарајеву, далеко од сједишта Патријаршије и утицали су на подизање нивоа религијско-моралног васпитања и образовања. По тврђењу Вука Драговића (1956: 299) у Новој Дубрави код Прњавора је 1937. године излазио још један српски духовни часопис под насловом *Православник*, али о овом часопису нисмо успјели пронаћи детаљнијих података ни у другим библиографијама, нити иједан његов примјерак у штампаном облику.

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца живило је неколико народа различитих вјероисповијести, којима је држава гарантовала слободу и равноправност вјере (USTAV 1921: 6). У Босни и Херцеговини су поред Српске православне цркве, равноправно егзистирале Исламска заједница и Римокатоличка црква. Ове вјерске заједнице су такође имале своје законе и правила рада, а и часописе у којима су шириле своје духовне идеје. Забиљежени су муслимански вјерски часописи *Исламска свијест* (1926) и *Хикјмет* (1929/30-1936) и католички: *Гласник Бањалучке дискујије* (1918-1941), *Католички њједник* (1925-1941), *Недјеља* (1922-1925), *Криж* (1925), *Мисијски вјесник* (1926/27), *Фрањевачки вјесник* (1927-1941), *Вјесник жује у Добоју* (1940) и *Вјесник жује свейој Јосија у Горњој Зеници* (1940) (PEJANOVIĆ 1960: 93-205).

Библиографским пописом прилога у периодици Српске православне цркве (1868-1970) бавио се Бранко Цисарж у свом „животном“ дјелу *Један век ње-3 Вјесник* је био лист српско-православних црквено-школских власти у Босни и Херцеговини. Властник часописа био је Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, а одговорни уредник Војислав Борић. Часопис је излазио у периоду од 1909. до 1914, обновљен је 1917. и излазио је до 1921. године. Био је информативног карактера. Објављивао је Наредбе Земаљске владе, Извјештаје епархијских црквених судова и Извјештаје о раду великог управног и просвјетног савјета из претходних година рата, тј. из времена када му је излажење било обустављено. Будући да му је садржај био скромног, информативног карактера и да се односи на дешавања из периода аустроугарске власти, нисмо га детаљније разматрали.

риодичне шћаміе Срѣске ѣравославне цркве коју је објавио Свети архијерејски синод Српске православне цркве 1986. године, постхумно. Ова изузетно обимна, двотомна библиографска студија, садржи око 50 000 јединица и пружа извор „највиших информација и најдубљи увид у нашу богословску науку“ (KALEZIĆ 1986: 7). Међутим, како је наведено и у предговору књиге, она има и одређене недостатке који се тичу распореда библиографске грађе и врсте пописаних прилога. Није примјењиван систем универзалне децималне класификације, већ је грађа распоређена алфаветски према предметним одредницама. Тако су се неки наслови нашли на више мјеста, неки краћи прилози нису никако пописани, као и проповиједи које су пописане у другој библиографији. За наше истраживање је било знатно лакше користити се конкретним примјерцима часописа, који су нам доступни у архивима, библиотекама и дигиталним библиотекама. Без обзира на то, овај издавачки подухват представља једно изузетно вриједно и корисно дјело у научноистраживачком раду за све који се интересују за историју српске цркве и њене периодике.

Када су у питању библиографије прилога из одређених часописа, онда треба споменути *Библиографију радова часописа Брајство* (Сарајево, 1925–1941), магистарски рад Милене Максимовић, који је одбрањен на Филозофском факултету Универзитета у Српском Сарајеву 2000. године. Библиографија садржи попис свих текстова објављених у часопису и има 2912 јединица. Распоред грађе је извршен према врсти и облику прилога. Ова библиографија је изузетно корисна научноистраживачком раду, олакшава посао, штеди вријеме и отклања непотребна лутања приликом тражења и проналажења грађе за проучавање тема из црквене и културне прошлости у Босни и Херцеговини. Иако може да послужи као основа за свако даље студиозно проучавање, ниједна библиографија не може бити замјена за критичку анализу часописа. Нажалост, *Библиографија* није јавно публикована, па се може пронаћи у облику магистарског рада у само пет библиотека у Републици Српској (Библиотеци Филозофског факултета Пале, Матичној библиотеци Источно Сарајево, Српској централној библиотеци „Просвјета“ у Фочи, Народној библиотеци „Филип Вишњић“ у Бијељини и Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске у Бања Луци).

У нашем истраживању ћемо се осврнути на српске духовне часописе из Босне и Херцеговине (1918–1941) и указати на њихов значај у вјерском и народном просвјешћавању.

2. Српска црква

Срѣска црква је био часопис за црквени живот који је излазио у Сарајеву једном мјесечно, од марта 1919. до децембра 1920. године. Његов власник био је Љубомир Шпирић и други, а уредник професор теологије и публициста Петар Маркичевић (1883–1952).⁴ Штампан је ћирилицом у штампарији Д. и А. Кајона у Рођен је у Сарајеву, гдје је завршио основну школу и гимназију. Након тога уписао се на Теолошки факултет у Черновицама у Украјини, гдје је 1907. године промовисан за доктора теологије. Завршетком ових студија постављен је за професора богословије у Рељеву, а затим и у Сарајеву гдје је остао до 1941. године. Био је сарадник многих богословских часописа, а након Првог свјетског рата покренуо је први српски духовни часопис *Срѣска црква*. Други духовни часопис, *Нови источник*, покренуо је 1934. године. Овај часопис био је службени орган Дабробосанске епархије, а Маркичевић га је уређивао до Другог свјетског рата. У рату доживљава породичну трагедију и хапшење.

првој години, а касније у штампарији Николе Пијуковића. Сарадници у часопису су били доктори теолошких наука, професори са богословије и угледни свештеници. Излазио је у након окончања Првог свјетског рата, када је нова држава била тек у повоју и опорављала се од ратних посљедица и када је периодика била слабо развијена и тешко доступна. Покренут је са циљем да се промовишу сва племенита настојања у погледу реформе српске цркве. У опширнијем уводнику, у коме се говори о дотадашњем тешком раду и уређењу српске цркве у Босни и Херцеговини, истиче се да ће часопис *Српска црква*:

„[...] третирати сва питања која засецају у уређење српске цркве, говорити о свим припремама за то велико дело, о ликвидацији досадашњих наших црквених аутономија, о саставу и сазиву Сабора српске православне цркве, који ће дефинитивно решавати питања устројства Српске Патријаршије, која мора обухватити сву православну цркву на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и бити централистички уређена, а подељена на једнакоправне митрополије одн. епископије. Помагаће, даље, сва настојања која иду за тим да се у црквеном устројству поставе здрави темељи, да се унесе напредак и демократски дух у живот српске цркве“ (SRPSKA CRKVA 1919: 3).

Као што је и најављено у уводном програмском тексту, часопис је у уводној рубрици „Расправе и чланци“ доносио текстове у којима су разматрана најважнија питања из црквеног живота. Највише пажње је посвећено питању уређења и организацији српске православне цркве. Стварање јединствене државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца повлачило је питање црквене централизације. Црквено јединство се није могло извршити из разлога што су три народа која су чинила Краљевину били представници три различите вјере. Често се писало о обнови Пећке Патријаршије, која је подразумијевала питање уједињења свих српских православних цркава у једну цркву са сједиштем у Београду, у центру српског културног и политичког живота. Расправљало се о свим битним питањима за извршавање овог задатка, како би она, по тврђењу њихових аутора, „била од користи мјеродавним факторима при њиховој реализацији“, у текстовима: „Обнова пећке патријаршије“, „О црквеним реформама“, „Црквени проблеми пред новим уставом Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“, „Пред црквеним реформама“, „Неколико ријечи о саставу црквеног сабора“, „Православна црква пред захтјевима новог доба“, „Значај обнављања Пећке Патријаршије“, „Уређење наше цркве (о организацији и судству)“ итд.

Кратке забиљешке о раду свештеничких удружења, о дешавањима са свештеничке скупштине у Београду, читуље о умрлим свештеницима и прикази нових објављених књига, налазиле су се у рубрикама: „Наша писма“, „Књижевни преглед“, „Хроника“ и „Листак“. Обично су приказиване нове књиге религиозне садржине, као на примјер: *Реч о свечовеку* Николаја Велимировића, *Религија у српском їрађанском законику* Живојина Перића, *Уиђецај хришћанске иконоїрафије на неке народне їјесме* Димитрија Витковића и слично. Говорећи о њима аутори објективно износе своје ставове, истичући добре и лоше стране публикација. Такође, приказивани су

Након рата повлачи се у тишину. Умро је у Сарајеву 1951. године и сахрањен је у гробљу на Кошеву (РАДОЈЧИЋ 2009: 721–722).

и духовни листови и часописи који су излазили на територији Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (*Весник српске цркве*, *Гласник српске ѱравославне Паѱријаршије*, *Преѱлед цркве еѱархије жичке*, *The Christian East*) са препорукама уредништва о њиховим садржајима. Литерарни прилози су духовне садржине и налазе се на крају часописа. Вриједно је споменути објављене дијелови теолошких записа Владике Николаја Велимировића из књиге *Речи о свечовеку*: „Први и последњи закон“ и „Песак у мору“.

Сарадници у часопису *Српска црква* били су истакнути стручњаци, најчешће доктори теолошких наука, професори богословског факултета и угледнији свештеници, што несумњиво доприноси угледу часописа. Споменућемо неке од њих: др Радован Казимировић, др Чеда Митровић, др Јован Радонић, др Јурај Ценкић, др Тихомир Ђорђевић, др Симо Поповић, др Томо Поповић, др Владимир Петковић, др Васа Зрнић, Мирко Максимовић, Живојин Алексић и многи други.

Часопис *Српска црква* је имао добар пријем код читалачке публике. У времену у коме је покренут, био је једини часопис Српске православне цркве и врло успјешно је испуњавао свој задатак. Пратио је сва догађања у српској цркви и о њима обавјештавао своје читаоце, што значи да је био главни извор информација и повезница између свих епархија. Престао је да излази у децембру 1920. године због недостатка финансијских средстава, јер су се у то вријеме већ били појавили *Весник* (1919-1930), црквено-политички и друштвени лист свештеничког удружења, и *Гласник Српске ѱравославне ѱаѱријаршије* (1920-1941).

3. Братство

Први број духовног часописа *Брајсѱво*, листа за вјерско и народно просвјешћивање, изашао је у Сарајеву, у јануару 1925. године. Његов издавач и власник било је „Српско православно братство Светог Саве“ у Сарајеву. Штампан је ћирилицом, прво у штампарији Друштва „Просвјета“, а затим од броја 1 (1930) у штампарији „Обод“. Излазио је једном мјесечно, седамнаест година, до марта 1941. године, када је принудно обустављен због издијања рата.

За све вријеме излажења (1925-1941) часопис *Брајсѱво* уређивао је истакнути свештеник, протојереј Мирко Максимовић (1890-1946).⁵ Прије него што је постао уредник *Брајсѱва*, Максимовић је показао и своје књижевне, преводилачке и уредничке способности. Писао је путописе, приповијетке, чланке и објављивао их у више сарајевских часописа и листова. Био је и један од уредника *Сѱоменице српскоѱ ѱјевачкоѱ друшѱва Слоѱа*, приређивач календара *Просвјетѱа* за 1934, 1935, 1936, 1939. и 1940. годину и календара *Брајсѱво* који је излазио у Сарајеву од 1934. до 1941. године. Оснивач је друштва „Братство Светог Саве“ у Сарајеву и био је његов секретар, а обављао је и функцију предсједника Српског пјевачког друштва „Слога“

⁵ Поријеклом је био из Сарајева. За свештеника је рукоположен у Сарајеву 1917. године. Службовао је на парохији раковачкој код Маглаја (1917-1921), у Трнову (1921-1923) и у Сарајеву (1923-1941). Чин протојереја добио је 1923, а црвеним појасом одликован је 1928. године. Био је добровољац у Првом балканском рату. У Првом свјетском рату је заробљен. Судило му се на велеиздајничком бањалучком процесу, одакле је због недостатка доказа ослобођен 1916. године. У Другом свјетском рату са породицом је ухапшен и спроведен у логор у Цапраг код Сиска. Из логора је прешао у Београд гдје је службовао у Саборној цркви. Послије рата вратио се у Сарајево, гдје је убрзо и умро (NOVAKOV 2011: 784-785).

и Српског културног друштва „Просвјета“.

Власник и издавач часописа било је „Српско православно братство Светог Саве“, па је било јасно да је главни задатак часописа да прати, упућује и промовише идеје и циљеве споменуте институције. То се јасно види из уводног текста првог броја у коме се каже:

„Српско православно Братство Светог Саве, – које је поставило себи задатак да буди православну хришћанску свијест, да развија и јача религиозне, моралне и националне осјећаје, да по начелима јеванђељске науке развија хришћанске врлине и да штити и учвршћује хришћанску љубав и братску слогу у народу, да помаже сиромашне и немоћне и да показује истинити пут живота онима, који су заведени и обманути, – покреће овај лист с намјером да њиме почне изводити један свој задатак, да уз књиге и друге образовне публикације, што их шири у народу, покрене рад на религиозно-моралном јачању и вјерско-просвјетном подизању нашег народа“ (LJUBIBRATIĆ 1925: 1).

Као што је и прецизирано у уводном тексту, највише простора у часопису заузимали су религиозни текстови намијењени моралном јачању српског народа. Писани су у облику чланака, есеја, бесједа, говора, проповиједи, посланица, празничних честитки, црквених прописа, вијести о подизању цркава и споменика, биљешки о добротворима и слично. Писци оваквих текстова били су истакнути српски теолози и руски ствараоци сродног православног усмјерења и схватања. Од великог броја сарадника, религиозним и морално-поучним текстовима („Мање бригае више вере“, „Проблем васпитања“, „Морални проблем“ и сл.) и бесједама изговореним приликом неке пригодне свечаности или за празник Српске православне цркве („Бесједа о рођењу Господа Сина Божијег“, „Молитва за мир међу народима“) посебно се издваја владика Николај Велимировић. Управо у времену излагања часописа он је био једна од најугледнијих личности српског духовног живота, прво као епископ охридско-битољски, а потом жички и главни мисионар „Православне народне заједнице“. У редовној рубрици „О празницима и светитељима“ објављен је велики број текстова религијског садржаја посвећених управо оним празницима и светитељима из одређеног мјесеца у коме излази часопис. Поред владике Николаја Велимировића, о религиозним темама писали су: Мирко Максимовић, Петар Маркичевић, Љубо Влачић, Љубомир Шпирић, Лазар Мирковић, Радослав В. Вешовић и многи други.

Пошто је часопис *Брајсѣво* био намијењен поред вјерског и народном просвјешћивању, неопходно је указати и на његову васпитно-образовну функцију. У том смислу истичу се: литерарни прилози из књижевности (поезија, проза, путописи, мемоари, биографије, писма, хронике), текстови о књижевности уопште (чланци, есеји, осврти, прикази, биљешке о књижевницима и књигама), култури и умјетности, из филозофије, естетике и српске народне историје, као и историје српске православне цркве. Сви ови текстови у свом садржају имају вјерско надахнуће и духовну тематику и најчешће су инспирисани неком важним догађајима у Српској православној цркви, великим хришћанским празницима као што су Божић и Васкрс, или су посвећени православним српским светитељима, као нпр. Светом Сави. Највећи број литерарних прилога, то јест пјесама објавио је Исаије

Митровић (14 пјесама), у прозним радовима од домаћих аутора истичу се владика Николај Велимировић и Славко Калуђерчић, а од страних Виктор Иго и Иван Сергејевич Тургењев. Уредник Мирко Максимовић је објавио и неколико превода из руске књижевности. Прилоге везане за српску историју и за историју Српске православне цркве писали су Владислав Скарић, Милан Карановић, Перо Слијепчевић, Славко Калуђерчић, Коста Мандић и Константин Ђурчић.

Часопис *Брайтство* је објавио и запажен број биографија истакнутих црквених личности, као што су: патријарси Варнава Росић и Гаврило Дожић, митрополит Петар Зимоњић, Свети Сава, Стеван Синђелић и други. Прилоге оваквог карактера најчешће је писао Славко Калуђерчић.

Редовне рубрике у часопису биле су „Хроника“ и „Биљешке“ које имају информативну и документарну вриједност. Ове рубрике су пуне кратких обавјештења о дешавањима из православља уопште, али и о тешким приликама у Совјетском Савезу гдје је бољшевичка власт рушила храмове, хапсила и убијала свештенике и водила атеистичку пропаганду. Донесене су и биљешке о новообјављеним књигама вјерске садржине које су најчешће писали српски теолози. У броју два констатовано је да су појаву часописа *Брайтство* поздравили и препоручили својим читаоцима листови *Српска ријеч*, *Народ* и *Весник* (BRATSTVO 1925: 46). Забијежен је и велики број некролога о истакнутим свештеницима и националним радницима са простора Босне и Херцеговине.

Часопис *Брайтство* био је илустрован часопис испуњен оригиналним фотографијама разних црквених личности, цркава и манастира, као и репродукцијама слика српских и страних умјетника. Репродукције слика са хришћанским мотивима радили су српски сликари: Урош Предић, Паја Јовановић, Стеван Тодоровић, Роман Петровић и други. Од великог броја руских сликара издвајају се: Андреј Рубљов, Иван Н. Кремској и Михаил В. Нестеров. Од познатих свјетских сликара репродуковане су слике Дирера, Рубенса, Тицијана и Рембранта са библијским мотивима.

Брайтство је био један јасно и поуздано уређен часопис, који је имао велики значај у духовном животу српског народа. „Са његових страница осјећа се дах једног времена које није било ни архаика ни вјерска занесеност, већ потврда снажног и нормалног живота људи који су били привржени својој православној вјери и српској нацији“ (MAKSIMOVIĆ 2000: 38). За све вријеме излагања успио је да оствари мисију из уводног програмског текста. За њега су писали истакнути српски теолози, књижевници, филозофи и научници који су помно пратили сва дешавања у Српској православној цркви и православљу уопште. Због тога можемо слободно рећи да је био и хроничар једног времена и извор многих вриједних података за тадашњи културни живот и збивања везана за Српску православну цркву, а посебно за њено дјеловање на територији Босне и Херцеговине.

4. Нови источник

Нови *источник* је био службени лист православне Епархије дабробосанске. Излазио је мјесечно од 1934. до 1941. године. Сматрамо га настављачем старе традиције *Дабро-босанског источника*, *Босанско-херцеговачког источника* и *Источника*, духовног часописа из претходног периода. Уредник часописа био је

др Петар Маркичевић, ранији уредник *Српске цркве*, а издавач Епархијски црквени суд у Сарајеву. *Нови источник* је основан настојањем ондашњег митрополита сарајевског Петра Зимоњића, који је инсистирао да се покрене као орган епархије један црквени часопис, који би задовољио потребе свештенства и народа. У уводном програмском тексту се каже:

„Као орган Дабробосанске епархије, *Нови источник* ће у свом првом дијелу доносити одлуке и наредбе епархијских органа: Црквеног суда, Управног одбора и Епархијског савјета, те извјештаје са њихових сједница итд. У другом, неслужбеном, дијелу објављиваће се расправе и чланци из богословске књижевности, третирају разна питања из црквене администрације и црквеног живота. Нарочито ће се пажња обратити питањима и прилозима из црквене историје ових крајева“ (NOVI ISTOČNIK 1934: 4).

У првом званичном дијелу објављиване су најважније службене информације из црквеног живота Дабробосанске регије, у виду одлука и наредби епархијских црквених органа: рукоположења, постављења, премјештаји, примање и отпусти из клера, унапређења, одликовања, извјештаји о раду епархијских савјета и различитих комисија и разни правилници о раду Епархије.

Неслужбени дио испуњен је расправама и чланцима из црквеног живота и из црквене историје. То су најчешће морално-поучни текстови који имају и практичну улогу нпр. „О слави и прослављању крсног имена“, „О значају црквеног појања за религиозно-морално васпитање“, „Хришћански празници“, „О важности и значају вјерских и народних обичаја“, „Средњевјековна српска култура“ и слично. Као сарадници у часопису јављају се: др Радослав Вешовић, др Томо Поповић, Милан Карановић, Митар Папић, Ђоко Слијепчевић, Јован Вукомановић, Светислав Давидовић, Љубо Влачић, Милан Мратинковић, Бранко Цисарж, Ристо Шушљић и многи други теолози и свештеници. У првом годишту је објављено и неколико значајних прилога теолошких расправа истакнутог руског филозофа и теолога Владимира Соловјова у преводу Љубомира Шпирића („Разматрања о посту“, „Размишљање о жртви и милостињи“ и „Размишљање о молитви“).

Број 8/9 из 1937. године је посвећен преминулом патријарху српске православне цркве Варнави. Епископ Николај Велимировић је поводом те прилике упутио посланицу свештенству и народу, а непознати аутор нам доноси опширнији текст о патријарховом животу и раду, заслугама за српску православну цркву и о његовој посјети Епархији дабробосанској 1933. године.

„Хроника“ је доносила извјештаје о догађањима у црквама дабробосанске регије освећењима, званичним посјетама, уредбама Светог архијерејског синода, дешавањима на богословском факултету, црквеним удружењима и некрологе умрлих свештеника. Ове кратке биљешке доносе информације везане за многе догађаје у црквеном животу дабробосанске регије и у православљу уопште и хроничарског су карактера.

У рубрици „Књижевни преглед“ су се могли пронаћи прикази нових књига из области теологије, богословске књижевности, црквене историје, духовних часописа и библиографије нових књига објављених на територији цијеле државе. Вриједни пажње су прикази књига: *Религија и морал* др Атанасија М. Поповића,

Прилози за историју и етнографију Босне Петра Н. Гаковића, *Стеван Стирајимировић*, *миџройолић карловачки* као *полавар цркве*, *просветно пољитички радник* др Ђока Слијепчевића, *Босна и Херцеговина под аустро-угарском управом* и други. Од периодичних публикација редовно су представљани *Брајсџво*, *Гласник њатријарије*, *Бојословље*, *Хришћанско дело*, *Хришћанска мисао*, што значи да се уредништво трудило да своју читалачку публику упозна са савременом издавачком продукцијом богословских издања. *Нови источник* је настојао да шири духовну и просвјетну мисао коју су раније започели његови претходници (*Дабро-босански источник*, *Босанско-херцеговачки источник* и *Источник*). Иако није достигао њихов углед, у релативно кратком излагању је био запажен и цијењен (MAKSIMOVIC 2011: 78).

5. Закључак

Српски духовни часописи *Српска црква*, *Брајсџво* и *Нови Источник* су дали изузетан допринос у развоју вјерског и народног просвјетивања. Излазили су у различитим периодима – *Српска црква* од 1919. до 1920. и *Брајсџво* од 1925. до 1941. године. Период излагања *Новог источника* (1934-1941) поклапа са излагањем *Брајсџва*. Тако је међуратни период у Босни и Херцеговини испуњен овом врстом периодике. Поред религије, она је попуњавала празнину и недостатке књижевних и културних часописа, којих је у то вријеме било јако мало и који су излазили кратко, као на примјер *Књижевна Крајина* (1931–1932) и *Развијак* (1935–1941) који су излазили у Бањој Луци. Изузетак представља једино *Прејлег* (1927-1941), часопис за политички и културни живот, који послије *Брајсџва* има најдужу традицију излагања. Већина часописа која је излазила у овом периоду у Босни и Херцеговини је имала претежно југословенску оријентацију, па је њихов значај, између осталог и у очувању српског националног и културног идентитета. Иако су ови часописи били исте вјерске оријентације, у суштини су се доста разликовали и сваки од њих је на свој начин дао одређени допринос. Када је у питању религиозни дио, *Српска црква* је дала највише текстова о реформи српске цркве, што је у то вријеме била актуелна тема. *Брајсџво*, даје преглед актуелних догађаја у виду обиљежавања важних датума у облику молитви, тропара, бесједа и посланица, а *Нови источник* се највише бави преношењем обавјештења епархијских црквених органа Дабробосанске регије. Текстови који су намијењени народном просвјетивању у сва три часописа су из српске књижевности, затим есеји из културе и умјетности који су, захваљујући уредницима, пажљиво бирани и у складу са православном вјером и моралном појроком. Оваквих текстова највише проналазимо у часопису *Брајсџво*, који се својом појавом, дужином излагања и квалитетом прилога издвојио као најзначајнији српски часопис у периоду између два свјетска рата у Босни и Херцеговини. Аутори прилога су били истакнути стручњаци, теолози, свештеници и књижевници. Данас ови часописи представљају поуздан извор информација за проучавање црквене и културне прошлости, као и за упознавање рада многих људи који су били њихови уредници и сарадници. Због свега наведеног сматрамо да су духовни часописи који су излазили у Босни и Херцеговини у међуратном периоду, дали изузетан допринос у вјерском и народном просвјетивању.

Цитирана литература

- CISARŽ 1971: CISARŽ, Branko A. „Crkvena štampa između dva svetska rata“, *Srpska pravoslavna crkva 1920–1970: spomenica o pedesetogodišnjici vaspostavljanja srpske patrijaršije*. Beograd: Srpski arhijerejski sinod srpske pravoslavne crkve, 1971: 141–178. [orig.] ЦИСАРЖ, Бранко А. „Црквена штампа између два светска рата“, *Српска православна црква 1920–1970: споменица о педесетогодишњици васпостављања српске патријаршије*. Београд: Српски архијерејски синод српске православне цркве, 1971, 141–178.
- CISARŽ 1986: CISARŽ, Branko A. *Jedan vek periodične štampe Srpske pravoslavne crkve*: (Bibliografski opis časopisa i listova sa pregledom-sadržajem svih radova objavljenih u njima od 1868-1970). Beograd: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, 1986. [orig.] ЦИСАРЖ, Бранко А. *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*: (Библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868-1970). Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1986.
- DRAGOVIĆ 1956: DRAGOVIĆ, Vuk. *Srpska štampa između dva rata 1: Osnova za bibliografiju srpske periodike: 1915–1945*. Beograd: Srpska akademija nauka, 1956. [orig.] ДРАГОВИЋ, Вук. *Српска штампа између два рата 1: Основа за библиографију српске периодике: 1915–1945*. Београд: Српска академија наука, 1956.
- KALEZIĆ 1986: KALEZIĆ, Dimitrije. „Protojerej stavrofor Branko Cisarž, inspektor bogoslovija u penziji (1908-1982)“. u: *Jedan vek periodične štampe Srpske pravoslavne crkve*. Beograd: Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, str. 7–8. [orig.] КАЛЕЗИЋ, Димитрије. „Протојереј ставрофор Бранко Цисарж, инспектор богословија у пензији (1908-1982)“. у: *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 7–8.
- LJUBIBRATIĆ 1925: LJUBIBRATIĆ, Savo. „Bratstvo Svetog Save“. *Bratstvo*, God.1, br. 1, 1925: 1. [orig.] ЉУБИБРАТИЋ, Саво. „Братство Светог Саве“. *Братство*, Год. 1, бр. 1, 1925, 1.
- MAKSIMOVIĆ 2000: MAKSIMOVIĆ, Milena. „Časopis Bratstvo: (Sarajevo, 1925-1941)“. *Hrišćanska misao*, God. 8, br. 9–10, 2000: 36–38. [orig.] МАКСИМОВИЋ, Милена. „Часопис Братство: (Сарајево, 1925-1941)“. *Хришћанска мисао*, Год. 8, бр. 9–10, 2000, 36–38.
- MAKSIMOVIĆ 2011: MAKSIMOVIĆ, Vojislav. „Pogled na srpsku periodiku u BiH do 1941.“, *Čitalište*, God. 10, br. 19, 2011: 74–79. [orig.] МАКСИМОВИЋ, Војислав. „Поглед на српску периодику у БиХ до 1941.“, *Читалиште*, Год. 10, бр. 19, 2011, 74–79.
- NOVAKOV 2011: NOVAKOV, Aleksandra. „Mirko Maksimović“, u: *Srpski biografski rečnik* [knj.] 5, Kv-Mao, [glavni urednik Čedomir Popov]; redaktori Milica Bujas, Tatjana Pivnički-Drinić. Novi Sad: Matica srpska, str. 784–785. [orig.] НОВАКОВ, Александра. „Мирко Максимовић“, у: *Српски биографски речник* [књ.] 5, Кв-Мао, [главни уредник Чедомир Попов]; редактори Милица Бујас, Татјана Пивнички-Дринић. Нови Сад: Матица српска, стр. 784–785.
- PEJANOVIĆ 1961: PEJANOVIĆ, Đorđe. *Bibliografija štampe u Bosni i Hercegovini 1850–1941*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1961.

- RADIĆ 1995: RADIĆ, Radmila. *Verom protiv vere*. Beograd: INIS, 1995.
- RADOJČIĆ 2009: RADOJČIĆ, Jovan S. *Srbi zapadno od Dunava i Drine : biografije*, I-O. Novi Sad: Prometej, 2009. [orig.] РАДОЈЧИЋ, Јован С. *Срби западно од Дунава и Дрине : биографије*, И-О. Нови Сад: Прометеј, 2009.
- SLIJEPČEVIĆ 1991: SLIJEPČEVIĆ, Đoko. *Istorija Srpske pravoslavne crkve*. Knj. 2. Beograd: BIGZ, 1991. [orig.] СЛИЈЕПЧЕВИЋ, Ђоко. *Историја Српске православне цркве*. Књ. 2. Београд: БИГЗ, 1991.
- STOJNIĆ 2020: STOJNIĆ, Bojan i Radovan M. PILIPOVIĆ. *Izvori za istoriju srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini: zbornik dokumenata*. Banja Luka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske: Arhiv Republike Srpske; Beograd: Arhiv Srpske pravoslavne crkve, 2020. [orig.] СТОЈНИЋ, Бојан и Радован М. ПИЛИПОВИЋ. *Извори за историју српске православне цркве у Босни и Херцеговини: зборник докумената*. Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске: Архив Републике Српске; Београд: Архив Српске православне цркве, 2020.
- ŠOLJEVIĆ 2025: ŠOLJEVIĆ, Saša. „Crkveni život u Sarajevu: 1878–1941.“, *Kultura Srba u Sarajevu: 1468–1941*. Beograd: Državni arhiv Srbije; Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, 2025: 210–229. [orig.] ШОЉЕВИЋ, Саша. „Црквени живот у Сарајеву: 1878–1941.“, *Култура Срба у Сарајеву: 1468–1941*. Београд: Државни архив Србије; Сарајево: Архив Босне и Херцеговине, 2025, 210–229.
- USTAV 1921: USTAV KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Čl. 12, 1921. <<https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalnabiblioteka/Ustav%20Kraljevine%20SHS.pdf>> 09. 04. 2025. [orig.] УСТАВ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Чл. 12, 1921. <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna_biblioteka/Ustav%20Kraljevine%20SHS.pdf> 09. 04. 2025.
- VESELINOVIĆ 2004: VESELINOVIĆ, Rajko. *Istorija Srpske pravoslavne crkve sa narodnom istorijom*: knj. 2. - 2. izd. Beograd: Sveti arhijerejski sinod srpske pravoslavne crkve, 2004. [orig.] ВЕСЕЛИНОВИЋ, Рајко. *Историја Српске православне цркве са народном историјом*: књ. 2. - 2. изд. Београд: Свети архијерејски синод српске православне цркве, 2004.

Извори

- BRATSTVO 1925-1941: BRATSTVO: list za vjersko i narodno prosvjećivanje. (ur.). Mirko Maksimović, God. 1, br. 1 (jan. 1925)-god. 17, br. 2/3 (feb./mart 1941). [orig.] БРАТСТВО: лист за вјерско и народно просвјећивање. (ур.). Мирко Максимовић, Год. 1, бр. 1 (јан. 1925)-год. 17, бр. 2/3 (феб./март 1941).
- NOVI ISTOČNIK 1934-1941: NOVI ISTOČNIK: službeni list Pravoslavne eparhije dabro-bosanske. (ur.). Petar Markičević, God. 1, br. 1 (1934)-god. 8, br. 1/2 (1941). [orig.] НОВИ ИСТОЧНИК: службени лист Православне епархије дабро-босанске. (ур.). Петар Маркичевић, Год. 1, бр. 1 (1934)-год. 8, бр. 1/2 (1941).
- SRPSKA CRKVA 1919-1920: Srpska crkva: časopis za crkveni život. (ur.). Petar Markičević, God. 1, br. 1 (1. mart 1919)-god. 2, br. 6 (decembar 1920). [orig.] СРПСКА ЦРКВА: часопис за црквени живот. (ур.). Петар Маркичевић, Год. 1, бр. 1 (1. март 1919)-год. 2, бр. 6 (децембар 1920).

Бояна М. Ласица

СЕРБСКИЕ ДУХОВНЫЕ ЖУРНАЛЫ В БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЕ (1918–1941) И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В РЕЛИГИОЗНОМ И ОБЩЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В Боснии и Герцеговине в период между двумя мировыми войнами издавались сербские духовные журналы Сербская Церковь, Братство и Новый Источник, которые внесли исключительный вклад в развитие религиозного и народного образования. Они издавались в разные периоды: Сербская церковь (1919–1920) и Братство (1925–1941), при этом период издания Нового источника (1934–1941) совпал с выпуском Братства, поэтому межвоенный период в Боснии и Герцеговине был заполнен периодическими изданиями этого типа. Помимо религиозной тематики, он восполнял пробелы и недостатки литературных и культурных журналов, которых в то время было очень мало и которые издавались недолго, например, Книжевна краина (1931–1932) и Развитак (1935–1941), которые издавались в Баня Луке. Единственным исключением является Преглед (1927–1941), журнал о политической и культурной жизни, который после Братства имеет самую долгую традицию издания. Большинство журналов, издававшихся в Боснии и Герцеговине в этот период, имели преимущественно югославскую ориентацию, поэтому их значение заключается, в том числе, в сохранении сербской национальной и культурной идентичности. Однако, эти журналы имели одинаковую религиозную направленность, по сути они были совершенно разными, и каждый из них вносил определенный вклад. Что касается религиозной части, то Сербская Церковь предоставила больше всего текстов о реформе Сербской-Православной Церкви, которая была актуальной темой в то время. Братство также освещает текущие события, отмечая важные даты в молитвах, тропарях, проповедях и посланиях, в то время как Новый источник в основном занимается распространением объявлений от епархиальных церковных органов Дабровско-Боснийского региона. Тексты, предназначенные для общественного просвещения, во всех трех журналах взяты из сербской средневековой литературы, за ними следуют очерки о культуре и искусстве, которые, благодаря редакторам, были тщательно отобраны и соответствовали православной вере и нравственному посланию. Большую часть этих текстов мы находим в журнале Братство, который благодаря своему внешнему виду, продолжительности издания и качеству статей выделялся как самый значимый сербский журнал в период между двумя мировыми войнами в Боснии и Герцеговине. Авторами статей были видные специалисты, теологи, священники и писатели. Сегодня эти журналы представляют собой надежный источник информации для изучения церковного и культурного прошлого, а также для знакомства с работой многих людей, которые были их редакторами и соавторами. В связи со всем вышеизложенным мы считаем, что духовные журналы, издававшиеся в Боснии и Герцеговине в межвоенный период, внесли исключительный вклад в религиозное и национальное просвещение.

Ключевые слова: сербские духовные периодические издания в Боснии и Герцеговине, Сербская Церковь (1919–1920), Братство (1925–1941), Новый источник (1934–1941), Весник (1917–1921), религиозно-народное образование